

УДК: 155.25+159.9.072

© Саврасов М.В., Чернякова О.В., Єрмоленко К.В., 2013 р.

М.В. Саврасов, О.В. Чернякова, К.В. Єрмоленко
Донбаський державний педагогічний
університет, м. Слов'янськ

БАГАТОФАКТОРНА СТРУКТУРНО-ДИНАМІЧНА МОДЕЛЬ КРЕАТИВНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

У даному дослідженні надано результати експериментального дослідження психологічних складових креативності особистості; розроблено багатофакторну структурно-динамічну модель креативності особистості; виявлено закономірності прояву емоційно-мотиваційних складових креативності особистості.

Ключові слова: креативність, особистість, активність, здібність, творчість, емоція, мотивація, структура, показник, фактор.

Н.В. Саврасов, О.В. Чернякова, Е.В. Ермоленко МНОГОФАКТОРНАЯ СТРУКТУРНО-ДИНАМИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ КРЕАТИВНОСТИ ЛИЧНОСТИ

В данном исследовании представлены основные результаты эмпирического исследования психологических составляющих креативности и личности; разработана многофакторная структурно-динамическая модель креативности личности; установлены закономерности проявления эмоционально-мотивационных составляющих креативности личности.

Ключевые слова: креативность, личность, активность, способность, творчество, эмоция, мотивация, структура, показатель, фактор.

N.V. Savrasov, O.V. Chernyakova, E.V. Ermolenko THE POLY-FACTOR STRUCTURAL AND FUNCTIONAL MODEL OF CREATIVITY BY PERSONALITY

It is empirically established, that to emotionally-motivational components creativity persons. We have been propose the poly-factor structural and functional model of creativity by personality. And, advantage in factorial structure creativity definated from the party emotional and motivational components.

Key words: cretivity, the person, activity, ability, creativity, emotion, motivation, structure, an indicator, the factor.

Постановка проблеми. Трансформація освіти спрямована на формування і розвиток творчої людини, здатної до створення національних та світових зразків культури та духовності. У системі сучасних вітчизняних психологічних уявлень креативність розуміється переважно як незвідна до інтелекту функція цілісної особистості, яка залежить від комплексу її психологічних характеристик, рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості.

У психологічній науці виділяють три основні види креативності соціальна креативність (В.Н. Куніцина, К.М. Романова, Н.П. Фетіскіна), особистісна креативність (Н.Ф. Вишнякова, А. Маслоу, О.П. Саннікова), інтелектуальна креативність (О.М. Грек, Е.І. Кульчицька, С.М. Симоненко) [2; 6]. Але на сьогодні відкритим залишилося питання цілісного погляду на креативність з позиції теорії особистості [5], виділення та системного аналізу основних її складових, побудова перспективної для подальших досліджень багатофакторної психологічної моделі даного психічного явища.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Креативність виступає як змістовна особистісна риса та як здібність до генерування нових ідей, рішень, методів, теорій, взагалі яких-небудь нових продуктів діяльності, рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості. Низка авторів приділяє значну увагу розгляду емоційних характеристик особистості як складових креативності: Д. Фучса, В. Кумара та Д. Портера (емоційні напруга як статистично достовірна складова креативності) [7]; М.А. Кузнецов та Н.Ю. Діомідова (емоційна креативність як складова креативності студента) [3]; В.І. Андрєєв (естетичні властивості особистості, що сприяють успішності творчої діяльності та можуть бути описані так; здібність до керування естетичними принципами у творчій діяльності; здібність до досягнення гармонії, простоти та краси) [1].

Багатьма авторами розглядаються мотиваційні психічні якості особистості як складові креативності: В.І. Андрєєв (творчий інтерес; прагнення до творчих досягнень; прагнення до лідерства у навчально-творчій та професійно-творчій діяльності; прагнення до високої оцінки власних досягнень; особистісна значимість творчої діяльності у системі ціннісних орієнтацій; прагнення до самоосвіти, самовдосконалення) [1]; Б.К. Пашнев (мотиваційні характеристики особистості як складові креативності) [6]; М. Воллах та Н. Коган (мотиваційні процеси як складові креативності особистості) [8]. На основі виконаного аналізу вітчизняних та

зарубіжних концепцій креативності запропоновано авторську модель структури креативності особистості.

Отже **метою** нашого дослідження є розробка на емпіричній основі структурно-динамічної багатофакторної моделі креативності особистості. Основним завданням нашого дослідження є здійснення аналізу теоретико-методологічних досліджень, спрямованих на вивчення креативності, її моделей та психологічних структур, її емоційно-мотиваційних складових, уточнення поняття емоційних та мотиваційних складових креативності особистості, визначення їх психологічного змісту та структури, визначення допоміжних психологічних характеристик емоційно-мотиваційних складових креативності особистості в залежності від Відповідно до задач дослідження в роботі були використані такі методи: теоретичні – аналіз, узагальнення й систематизація теоретичних підходів і емпіричних результатів, що містяться у наукових літературних джерелах; емпіричні – спостереження, бесіда, аналіз продуктів діяльності; психодіагностичне тестування, що спрямоване на виявлення та оцінку різних аспектів предмету дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначено, що креативність особистості має свою психологічну структуру, де виділяються регулюючий компонент (емоційна та вольова складова), стимулюючий компонент (мотиваційна складова) та змістовий компонент (інтелектуальна складова). В якості психологічних критеріїв креативності особистості нами розглядаються показники оригінальності, унікальності та самооцінки креативності.

Таблиця 1

Структурно-функціональна модель креативності особистості

Креативність особистості			
Оригінальність, унікальність, розробленість, самооцінка креативності			
Стимулюючий компонент	Змістовий компонент	Регулюючий компонент	
Мотиваційна складова	Інтелектуальна складова	Вольова складова	Емоційна складова
Елементи мотиваційної структури особистості	Вербальний та невербальний інтелект	Сила волі Терплячість Стійкість Напо-	Емоційність та емоційні стани особистості

<p>Внутрішня та зовнішня мотивація</p> <p>Мотивація до успіху та мотивація до запобігання невдач</p> <p>Спрямованість особистості</p>		<p>легливість</p> <p>Готовність до ризику</p> <p>Організованість</p> <p>Самоконтроль</p>	
---	--	--	--

Охарактеризована експериментальна вибірка дослідження, а саме наведені дані про: її загальну чисельність; виділено групи за гендерною ознакою (чоловіча та жіноча стать); виділено групи за ознакою віку (рання юність (школярі), пізня юність (студенти), дорослі (фахівці, зайняті професійною діяльністю); групи за профілем шкільного навчання (природничий та гуманітарний профіль); групи за профілем професійної підготовки (студенти педагогічної та економічної спрямованості); групи за профілем професійної діяльності (медичний та педагогічний).

Таким чином, авторська модель структури креативності особистості постає у наступному вигляді (див. табл.1).

Окрема увага приділена оригінальній авторській методиці діагностики креативності особистості, що використовується у нашому дослідженні. Наведені дані про оцінку даної методики проводилася за чотирма критеріями тестування: стандартизація, норми, надійність та валідність, що забезпечує адекватність використання даної методики для вимірювання креативності особистості.

Нами встановлено, що незалежно від статі респондента структура його креативності включає показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності; творчої активності; внутрішньої мотивації навчальної та професійної діяльності, які виступають власне емоційно-мотиваційними складовими креативності особистості. Виявлено статистично достовірну відмінність за гендерною ознакою (для представників пізнього юнацького віку) між середніми значеннями таких показників емоційної сфери особистості, як психомоторна емоційність (відповідно $t=-2,94$ при $p=0,004$) та страх ($t=-2,54$ при $p=0,01$), причому для хлопців значення цих показників достовірно нижчі, ніж для дівчат на даному віковому етапі. Відмінності у структурі креативності осіб чоловічої та жіночої статі поля-

гають у більш вагомому входженні до структури креативності жінок показників творчої активності, індексів оригінальності та унікальності за тестом Медніка.

Незалежно від профілю навчання структура креативності старшого школяра містить змінні інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, спілкування, творчої активності, потреби у перспективі та надіях на краще, емоціонального самоконтролю, індекси оригінальності та унікальності за тестом Медніка, індексу оригінальності за тестом Торренса, емоційний індекс за авторською методикою. Відмінності у профілі навчання викликають появу у старших школярів гуманітарного профілю додаткового показнику – сили волі у структурі креативності особистості. Це є свідченням того, що сила волі виступає невід'ємним показником креативності старшого школяра гуманітарного профілю навчання, і саме тією психічною реальністю, що відрізняє креативність старших школярів гуманітарного та природничого профілю. Доведено, що в незалежності від профілю професійної підготовки структура креативності студента містить показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, смутку, мотивації спілкування, внутрішньої мотивації майбутньої професійної діяльності, потреби активно діяти та досягати успіху, соціального самоконтролю, сили волі, індекси оригінальності та унікальності за тестом Медніка, індексу оригінальності та унікальності за тестом Торренса.

У якісному сенсі відмінності у складі вольової компоненти креативності особистості студентів економічного та педагогічного профілю є доволі незначними. Нам вдалось зафіксувати статистично достовірну відмінність за ознакою профілю навчання між середніми значеннями такого показнику вольової сфери особистості студента, як терплячість ($t=2,01$ при $p=0,04$), причому дана відмінність на користь студентів-економістів. Доведено, що в незалежності від профілю професійної діяльності, показники креативності (оригінальність, унікальність та самооцінка креативності) фахівців даних галузей на достовірному рівні утворюють факторну єдність з такими показниками емоційної, мотиваційної та вольової сфери особистості як інтелектуальна, комунікативна та загальної емоційність, творча ак-

тивність, потреба у спокої, сила волі, ризик, організованість що і дає змогу розглядати їх як емоційні, мотиваційні та вольові складові.

Відмінності полягають у наявності у структурі креативності фахівців-вчителів додаткових змінних смутку, діяльній спрямованості, емоційного та соціального самоконтролю, індексів оригінальності та унікальності за тестом Медніка, емоційного та інтегрального індексу за авторською методикою. Суттєвою відмінністю у структурі креативності дорослих фахівців порівняно з попередніми етапами навчання та професіоналізації виступає наявність показників вольової сфери особистості – показників сили волі, ризику, організованості у факторній структурі креативності особистості.

Що стосується рівневих розбіжностей, найбільш яскравим є їх прояв для мотиваційних складових креативності особистості при переході від шкільного навчання (ранній юнацький вік) до навчання у ВНЗ (пізній юнацький вік) а саме: життєзабезпечення ($t=3,72$ при $p=0,0002$); загальна активність ($t=-3,95$ при $p=0,0001$); творча активність ($t=2,23$ при $p=0,02$); потреба у спокої ($t=6,26$ при $p=0,0001$); потреба у самоствердженні ($t=3,51$ при $p=0,0005$); потреба у перспективі ($t=6,65$ при $p=0,0001$); потреба у цілеспрямованій активності ($t=6,55$ при $p=0,0001$); потреба у почуттях ($t=-3,37$ при $p=0,001$); заперечення сенсу та яскравості життя ($t=2,41$ при $p=0,02$); потреба у приховуванні від зовнішніх зобов'язань ($t=6,29$ при $p=0,0001$); мотивація запобігання невдачі ($t=3,35$ при $p=0,001$).

При переході від шкільного навчання (ранній юнацький вік) до навчання у ВНЗ (пізній юнацький вік) найбільш суттєві розбіжності у структурі креативності полягають у зникненні змінної смутку та діяльній спрямованості із факторної структури креативності особистості, заміщенні у пізньому юнацькому віці у структурі креативності потреби активно діяти на потребу у перспективі та надіях на майбутнє, а показник соціального самоконтролю замінюється показником емоційного самоконтролю.

Що стосується якісних особливостей креативності при переході від професійної підготовки до професійної діяльності, відзначимо, що креативність за вер-

бальним та невербальним виміром дещо переважає за усіма показниками для осіб дорослого віку, проте ця перевага не набуває характеру статистично достовірної.

В той же час, при переході від навчання у ВНЗ, що фактично є професійною підготовкою (пізній юнацький вік) до професійної трудової діяльності (дорослий вік) відбуваються значно менші зрушення мотиваційної складової креативності особистості, а саме: потреба у спокої ($t=4,21$ при $p=0,0001$); потреба у цілеспрямованій активності ($t=4,28$ при $0,0001$); потреба уникати зовнішніх зобов'язань ($t=2,21$ при $p=0,03$); мотивація запобігання невдачі ($t=2,83$ при $p=0,06$).

Незалежно від рівня професіоналізації респондента (шкільне навчання, професійна підготовка у ВНЗ та професійна діяльність) структура креативності включає показники інтелектуальної, комунікативної та загальної емоційності, творчої активності, слід відзначити входження у структуру креативності особистості показників внутрішньої мотивації професійної діяльності та майбутньої професійної діяльності з відносно низькою ймовірністю.

Емпіричним шляхом встановлено, що емоційно-мотиваційними складовими особистості незалежно від гендерних параметрів, параметрів профілю шкільного навчання, профілю та рівня професіоналізації виступають показники загальної емоційності, інтелектуальної емоційності, комунікативної емоційності, творчої активності та внутрішньої мотивації навчальної та професійної діяльності.

Висновки. На підставі одержаних результатів можна зробити наступні висновки:

1. Креативність виступає як рівень творчої обдарованості, здібностей до творчості, які проявляються у мисленні, спілкуванні, окремих видах діяльності і становлять відносно стійку характеристику особистості. Креативність розглядається як незвідна до інтелекту функція цілісної особистості, яка включає комплекс її психологічних характеристик. Психологічну структуру креативності особистості складають: регулюючий компонент (емоційна складова), стимулюючий компонент (мотиваційна складова) та змістовний компонент (інтелектуальна складова). Виявлено, що креативність особистості в цілому характеризується показниками оригінальності, унікальності, розробленості та самооцінки креативності.

2. Регулюючий компонент креативності (емоційна та волюва складова) характеризується показниками емоційності та емоційних станів особистості, сили волі, терплячості, стійкості, наполегливості, готовності до ризику, організованості, самоконтролю; стимулюючий компонент (мотиваційна складова) характеризується показниками елементів мотиваційної структури особистості, внутрішньою та зовнішньою мотивацією навчальної та професійної діяльності, мотивацією до успіху, мотивацією до запобігання невдач, спрямованістю особистості; змістовий компонент (інтелектуальна складова) характеризується показниками вербального та невербального інтелекту. Мотиваційний компонент виступає системоутворюючим у структурі креативності особистості.

3. Особливості прояву емоційно-мотиваційних складових креативності особистості в залежності від профілю професіоналізації полягають у наступному: наявність у студентів педагогічного профілю в порівнянні зі студентами економічного профілю зовнішньої негативної мотивації майбутньої професійної діяльності, та відсутність у структурі їх креативності діяльній спрямованості. Прояви емоційно-мотиваційних складових креативності у процесі професійної діяльності полягають у відмінностей у структурі креативності дорослих фахівців-вчителів додаткових змінних смутку, діяльній спрямованості, емоційного та соціального самоконтролю.

4. Особливості вікової динаміки креативності особистості в залежності від рівня професіоналізації полягають у наступному: на межі раннього юнацького та пізнього юнацького віку відбувається зменшення ролі показників смутку та діяльній спрямованості, заміщенні у пізньому юнацькому віці у структурі креативності потреби активно діяти на потребу у перспективі та надіях на майбутнє, показник соціального самоконтролю замінюється показником емоційного самоконтролю; на межі пізнього юнацького та дорослого віку, відзначимо, креативність за вербальним та невербальним виміром дещо переважає за усіма показниками для осіб дорослого віку, проте ця перевага не набуває характеру статистично достовірної.

5. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості виступають доволі стабільним психічним утворенням за гендерним параметром. Виявлені окремі структурні варіації, а саме: більш вагоме входження до структури креативності осіб жіночої статі показників творчої активності, індексів оригінальності та унікальності за показником вербальної креативності. Більш значною складовою креативності жінок у порівнянні з чоловіками виступає мотиваційний компонент.

Виконане дослідження не вичерпує усіх теоретичних та прикладних питань проблеми психологічних характеристик креативності особистості, та існує нагальна необхідність подальших розробок у напрямках: зв'язку профілю навчання із динамікою креативності студента та школяра у різних системах навчання, зв'язку статево-рольових особливостей із динамікою креативності студента-педагога, створення та оптимізації умов ефективного розвитку креативності особистості на різних етапах професіоналізації, у різних системах навчання тощо.

Список літератури.

1. Андреев В.И. Диалектика воспитания и самовоспитания творческой личности / В.И. Андреев. – Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. – 232 с.
2. Грек О. М. Розвиток візуальної креативності підлітків засобами комп'ютерного тренінгу: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Грек Олена Миколаївна. – Одеса, 2009. – 20 с.
3. Кузнецов М.А. Специфіка реагування на екзаменаційний стрес у студентів з різними рівнями емоційної креативності / М.А. Кузнецов, Н.Ю. Діомідова // Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія. – Харків: ХНПУ, 2010. – Вип. 35. – С. 110-133.
4. Пашнев Б.К. Психодіагностика одаренности / Б.К. Пашнев // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №1. – С. 24-30.
5. Саврасов М.В. Емоційно-мотиваційні складові креативності особистості: дис. ... кандидата психол. наук: спец. 19.00.01 «Загальна психологія, історія психології» / М. В. Саврасов. – Харків, 2012. – 224 с.
6. Симоненко С. М. Психологічні механізми розвитку креативності, вербального та невербального мислення у підлітковому віці / С.М. Симоненко, І.В. Розіна // Наука і освіта: Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. – 2010. – Лютий. – С. 188-192.
7. Fuchsa G., Kumara V., Portera J. Emotional Creativity, Alexithymia, and Styles of Creativity / G. Fuchsa, V. Kumara, J. Portera // Creativity Research Journal. – 2007. – V.19. – Iss. 2 & 3. – P. 233-245.
8. Wallach M.A., Kogan N.A. A new look at the creativity – intelligence distinction // Journal of personality. – 1965. – № 33. – P. 348-369.